

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI ABU RAYHON BERUNIY
NOMIDAGI URGANCH DAVLAT UNIVERSITETI

“QURILISH VA ARXITEKTURA SOHASIDAGI INNOVATSION
G'OYALAR, INTEGRATSIYA VA TEJAMKORLIK”

УРГЕНЧСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ АБУ РАЙХАНА БЕРУНИ

РЕСПУБЛИКАНСКАЯ
НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКАЯ КОНФЕРЕНЦИЯ
«ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ, ИНТЕГРАЦИЯ
И ЭКОНОМИКА В ОБЛАСТИ
СТРОИТЕЛЬСТВА И АРХИТЕКТУРЫ»

IN THE NAME OF
ABU RAYHAN BERUNI
URGANCH STATE UNIVERSITY

“INNOVATIVE IDEAS, INTEGRATION,
AND ECONOMY IN THE FIELD OF
CONSTRUCTION AND
ARCHITECTURE”
SCIENTIFIC AND PRACTICAL
REPUBLICAN CONFERENCE

MAVZUSIDAGI RESPUBLIKA
ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA
1-TO'PLAMI

TASHKILIY QO‘MITASI:

RAIS:

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti rektori v.v.b.,
professor - **S.U. Xodjaniyazov**

HAMRAISLAR:

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti ilmiy ishlar va
innovatsiyalar bo‘yicha prorektori, PhD, dotsent - **Z.Sh. Ibragimov**

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti xalqaro hamkorlik
bo‘yicha prorektori, f-m.f.d., professor - **G‘.U. Urazboyev**

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti, Texnika fakulteti
dekani, f-m.f.n., dotsent - **M.Q. Qurbanov**

Toshkent davlat transport universiteti, Avtomobil yo‘llari muhandisligi
fakulteti dekani, t.f.d., professor - **A.X. Urokov**

Xorazm viloyati Qurilish va uy-joy kommunal xo‘jaligi boshqarmasi, Urganch
tuman bosh arxitektori - **R.B. Matmurotov**

ILMIY KOTIB:

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti, “Qurilish”
kafedrası dotsenti, PhD - **A.A. Qutlijev**

TASHKILIY QO‘MITA A‘ZOLARI:

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti yoshlar masalalari
va ma‘naviy-ma‘rifiy ishlar bo‘yicha prorektori, PhD, dotsent - **D.I. Ibadullayev**

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti moliya-iqtisod
ishlari bo‘yicha prorektori - **A. Atajanov**

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti “Qurilish”
kafedrası mudiri, t.f.n., dots. – **Q.K. Axmedov**

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti “Arxitektura”
kafedrası mudiri **R. Palvanov**

t.f.d., prof., R. Raximov, t.f.d., prof., B.Raxmonov, t.f.n., dots., K.Kuryozov, i.f.n., dots., N. Sattorov, a.f.n., dots., M. Setmamatov, a.f.f.d., dots., S. Atoshev, a.f.f.d., Sh. Abdullayeva, dots., Sh. Xo‘janiyozov, t.f.f.d., S. Sultanova, A. Atamuratov, A. Seyitniyozova, N. Kariyeva, S. Rajabov, S. Yusufov, A. Sobirov, X. Madirimov, X. Radjabov, I. Bekturdiyev, B. Radjapov, A. Xodjayazov, A. Matkarimov, M. Djumanazarova, R. Nafasov, Sh. Navruzov, Y. Tadjiyev, R. Sovutov, A. Samandarov, L. Yusupova, Sh. Masharipov, H. Bekchanov, D. Shalikarova, S. Nurmuhammedov, I. Matnazarov, Q. Soburov, K. Yuldashev, A. Bobojonov, Sh. Nurimetov, H. Masharipova, S. Qurambayev, M. Ashurova, A. Shomurotov.

ILMIY-TEXNIK ANJUMAN DASTURIY QO‘MITASI:

Rais: “ARXITEKTURA, QURILISH, DIZAYN” ilmiy-amaliy jurnalining bosh muharriri, i.f.d., prof. **Nurimbetov Ravshan Ibragimovich**

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universitetida 2025 yil 15-16-sentabr kunlari “Qurilish va arxitektura sohasidagi innovatsion g‘oyalar, integratsiya va tejamkorlik” mavzusidagi respublika miqyosidagi ilmiy va ilmiy-texnik konferensiya materiallari kiritilgan.

To‘plamga kiritilgan maqolalar mazmuni, ilmiy salohiyati va keltirilgan dalillarning haqqoniyligi uchun mualliflar mas’uldirlar.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Гроут Л., Ван Д. *Методы архитектурных исследований*. — Москва: Изд-во «Архитектура-С», 2013.
2. Раппапорт А. *Культура и строительство: исследование среды и поведения*. — М.: Прогресс, 1980.
3. Нора П. *Места памяти*. — СПб.: Изд-во Санкт-Петербургского ун-та, 1999.
4. Jokilehto J. *A History of Architectural Conservation*. — Routledge, 2017.
5. UNESCO. *Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage*. — Paris: UNESCO, 1972.

O'ZBEKISTON VILOYATLARIDAGI SHAHARLARNING SHAKLLANTIRISH MUHITI

Professor. K.D. Raximov

(PhD) dotsent v.b I.Q. Eshatov

doktorant, Z.J.Yusupov

magistrant, Sh.K.Raximov

Mirzo Ulug'bek nomidagi Samarqand davlat arxitektura-qurilish universiteti

Annotatsiya

Mazkur ishda O'zbekiston viloyatlaridagi shaharlarning shakllanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillar tahlil qilinadi. Asosiy e'tibor iqtisodiy rivojlanish, transport va kommunikatsiya tarmoqlari, demografik holat, ekologik muhit hamda davlat siyosatining shaharlar shakllanishiga ta'siriga qaratilgan. Hududlar o'rtasidagi tafovutlar va ularni kamaytirish yo'llari yoritilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, shaharlar rivoji ko'p omillarga bog'liq bo'lib, ularni kompleks tarzda boshqarish zarurligi ta'kidlanadi. Birgalikda evolyutsiya rejimida insoniyat jamiyatini rag'batlantirish (qo'shma evolyutsiya) tabiat bilan bog'liq. Shahar qurilishi hali ham davom etmoqda. Atrof-muhitning yomonlashuvi, shuning uchun kontseptsiyada barqaror shahar rivojlanishi, ekologik jihatlariga aylanadi. Ular bevosita ehtiyoj bilan bog'liq transformatsiyalar natijasida yuzaga kelgan. Shahar muhitini qayta qurish roli va o'zni o'zgarishiga olib keladigan ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar zamonaviy dunyoda

inson, uning xilma-xilligi va tez o'zgarishi atrof-muhitning moddiy-fazoviy muhitini tashkil etishadi.

Аннотация

В данной работе анализируются основные факторы, влияющие на формирование городов в регионах Узбекистана. Основное внимание уделяется влиянию экономического развития, транспортно-коммуникационных сетей, демографической ситуации, экологической обстановки и государственной политики на формирование городов. Выделяются различия между регионами и пути их сокращения. По результатам исследования, развитие городов зависит от множества факторов, и подчеркивается необходимость их комплексного управления. Стимулирование человеческого общества в коэволюционном режиме (коэволюция) связано с природой. Городское строительство продолжается и по сей день. Деградация окружающей среды, таким образом, в концепции устойчивого развития городов становится экологическим явлением. Они возникли в результате преобразований, напрямую связанных с потребностью. Социально-экономические условия, приводящие к изменению роли и места городской среды в современном мире, ее разнообразию и быстрому изменению, формируют материальную и пространственную среду окружающей среды.

Abstract

This paper analyzes the main factors influencing the formation of cities in the regions of Uzbekistan. The main attention is paid to the influence of economic development, transport and communication networks, demographic situation, environmental situation and state policy on the formation of cities. The differences between the regions and the ways to reduce them are highlighted. According to the results of the study, the development of cities depends on many factors, and the need for their integrated management is emphasized. Stimulation of human society in a co-evolutionary mode (co-evolution) is associated with nature. Urban development continues to this day. Environmental degradation, thus, in the concept of sustainable urban development becomes an environmental phenomenon. They arose as a result of transformations directly related to need. Socio-economic conditions leading to a change in the role and place of the urban environment in the modern world, its diversity and rapid change, form the material and spatial environment of the environment.

Kalit so'zlar

O'zbekiston, shaharsozlik, urbanizatsiya, viloyatlar, shakllanish muhiti, iqtisodiy rivojlanish, infratuzilma, jamoat transporti.

Ключевые слова

Узбекистан, градостроительство, урбанизация, регионы, среда формирования, экономическое развитие, инфраструктура, общественный транспорт.

Keywords

Uzbekistan, urban development, urbanization, regions, formation environment, economic development, infrastructure, public transport.

Kirish

O'sib borayotgan davrda urbanizatsiya va katta va yirik shahar aholisining tez o'sishi shaharlarda insonning yashash muhiti murakkablashib borishiga olib boradi. Prognozlarga ko'ra, dunyo aholisining aksariyati shaharlarda yashaydi. Shunday qilib, ko'pchilik odamlar atrof-muhitda vaqt o'tkazishlari kerak bo'ladi.

Asosiy qism

Bugungi kunda O'zbekistonda urbanizatsiya jarayonlari jadallik bilan kechmoqda. Aholining ko'payishi, iqtisodiy faoliyatning kengayishi va infratuzilmaning rivojlanishi natijasida viloyatlardagi shaharlar ham yangi bosqichda shakllanmoqda. Shaharlarning shakllanish muhitini o'rganish, ularning rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash va mavjud muammolarni baholash mamlakat hududiy siyosatini samarali amalga oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston hududlarida shaharlar turlicha iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik sharoitlarda rivojlanmoqda. Ayrim viloyatlar markazlarida sanoat va xizmat ko'rsatish tarmoqlari tez sur'atlarda rivojlanayotgan bo'lsa, boshqa hududlarda bu jarayon sustroq kechmoqda. Shu bois, har bir viloyatdagi shaharlarning shakllanish muhitini o'rganish nafaqat ilmiy, balki amaliy jihatdan ham dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Ushbu ishda viloyatlarda joylashgan shaharlarning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar — iqtisodiy rivojlanish, demografik o'sish, infratuzilma, ekologik muhit va

davlat siyosatining o'rnini tahlil qilinadi. Shuningdek, hududlar o'rtasidagi tafovutlar hamda ularni kamaytirish bo'yicha takliflar ilgari suriladi.

[1,2,7,8].

Ijtimoiylashuv va turli xil yuqori konsentratsiya bir qator shartsiz afzalliklarni yaratgan. Inson faoliyati turlari, o'rtasidagi optimal muvozanatning buzilishiga olib keladi. Shahar muhitining tabiiy va sun'iy komponentlari tobora yaqinlashmoqda. O'tib ketadigan tanqidiy nuqtaga yaqinlashmoqda biosfera boshqarib bo'lmaydigan holga keladi.

Umumiy ma'lumot. Turli hududlarda turli vaqtlarda qadimgi odamlar jamiyati shahar rivojlanishining ushbu bosqichini amalga oshirdilar. Bunday aholi punktlari ularda kam tabaqalangan tuzilishga ega. Ba'zilariga ko'ra tuzilmalarning funktsional farqlanishi hududning har qanday belgisi va rayonlashtirishga sabab bo'la boshladi.

Yopiq turar-joylar ham juda keng tarqalgan turar-joy turi edi. Bu qishloqlarning o'ziga xos xususiyati shundaki bu aniq belgilangan va ko'pincha mustahkamlangan chegarasi hisoblanadi. Bu qirg'oqlar, ariqlar, devorlar va boshqalar bo'lishi mumkin. Rivojlanishning ushbu bosqichida yashash muhiti paydo bo'lgan.

Tabiiy sharoitlardan eng oddiy foydalanishdan mustahkamlangan muhit, turar-joyning asosiy chegarasi sifatida foydalanishdir. Oldin suv oqimi uchun kanallar shaklida shartli chegara yaratish, tosh va yog'ochdan yasalgan devor va nurlarning murakkab himoya tizimi yaratilgan. Muhitini hisobga olgan holda yashash muhitini shakllantirish xususiyatlari tabiiy omillar asta-sekin o'zgargan [2,3].

Shahar muhitini shakllantirishning dastlabki mezonlari jismoniy o'lchamlari qo'yidagilar:

- aniq chegaralari bo'lgan ishg'ol qilingan maydon;
- tarixiy rivojlanish jarayonida doimo o'zgarib turgan.

Bu chegara shahar chegaralari deb atala boshlandi. Tarixiy shaharlar uchun asta-sekin evolyutsion o'zgarishlar bilan xarakterlandi. Har qanday shahar hududi ikkita asosiy ko'rsatkich bilan tavsiflanadi:

-tabiiy asos, shaharsozlik jarayonida yaratilgan maket va qurilish deb nomlangan. Ushbu omillarning kombinatsiyasi shahar muhitini shakllantiradi. Hammaga sivilizatsiya rivojlanish bosqichlari qulay yaratishga intildi. Aholi hayoti uchun shahar muhiti, birinchi navbatda, hisobga olingan holda inson ehtiyojlariga bog`liq holda yechilgan [2,3,9,10].

Shahar muhitining holatini yaxshilash uning jarayonini tavsiflaydi. Ya'ni insonning asosiy ehtiyojlarini qondirish (utilitar, psixofiziologik, estetik va boshqalar).

Shu bilan birga, dunyo uzoq vaqtdan beri shahar bo`lishni to`xtatgan. Odamlar ulkan, cheksiz atrof-muhit uzluksizligi, barcha turdagi muhitlar, barcha turmush tarzi, yuqori zichlikdagi shahar markazlaridan tortib shahar atrofi, qishloq va tabiiy hududlargacha bo`lgan. Ushbu rasmda shahar va qishloqlar tabiiy hududga moslab loyihalangan.

1. Rasm. Turli zonalarda yashaydigan yashash tizimiga aylangan shahar va qishloqlarni bo`linishi

Insonning asosiy ehtiyojlaridan biri bu tabiiy muhit aloqasi bilan bog`liq. Shuning uchun, shahar hududining muhim elementi uning tabiiy asosidir. U fizik-geografik xususiyatga ega har qanday shaharning pozitsiyasi bo`ladi. Hududning

fiziografik joylashuvi tabiiy zonalar chegaralari, morfologik xususiyatlari bilan belgilanadi.

Bu relyefi, suv omborlari, daryolar, ko'llarga yaqinligi, o'rmon bilan aloqasi massivlar va boshqalar. Shaharning tabiiy salohiyatining asosiy tarkibiy qismlari shaharsozlik tarmog'i, relyefi, tuproq tabiati, shamoldir. Hududning quyosh rejimlari, tabiiy yashil maydonlarning mavjudligi hududlar, suv zonalari va boshqalar hisobga olish kerak [5,6].

Muammo. Aholi soni va zichligi va aholi punktlarining ortishi keng hududlarda tabiat epidemiologik xavfining kuchayishiga, tanazzulga olib keldi. Ko'pgina sanoat hududlarida noqulay sanitariya-gigiyena vaziyat sharoitlari vujudga kela boshladi.

U muayyan tashkil etish usullarini yaratishni talab qildi. Hududni funktsional rayonlashtirishdan foydalangan holda shahar muhiti va sanoat korxonalari yaqinida sanitariya muhofazasi zonalarini yaratish kerak. Shahar shakllanishini yaxshilashga qaratilgan birinchi urinishlar arxitektura va shahar infratuzilmasi yaxshilash bilan bog'liq.

Shaharning funktsional hududlari:

- markaz;
- uy-joy;
- ishlab chiqarish;
- dam olish zonalari hisoblanadi.

Bu o'rtasidagi aloqalar va munosabatlarni aniqlashga, topishga birinchi urinish edi. shahar arxitekturasini yaratish uchun uy-joy, ish va dam olish rekreatsion komponentga ega. Shaharsozlik infratuzilmasi tuzish bilan bog'liq.

Shahar muhitini yaratishga harakat qilinmoqda. Atrof-muhitni qayta qurishning turli usullari orqali ko'rib chiqish zarur. Bunday qayta qurish orqali amalga oshirildi. Shahar arxitektura va shaharsozlik infratuzilmasi yaratiladi. Shahar arxitektura va shaharsozlikni qayta qurish infratuzilmani o'z ichiga oladi [7,8].

Nafaqat shaharda ko`zda tutilgan yangi ko`chalarni yaratish zarur, balki atrofda hududda ham o`z ichiga oladi. Shaharni tartibga solish paytida shaharni rejalashtiruvchi barcha yo`nalishlarda o`rta asrlar, qadimiy ko`chalar bekor qilindi. Ushbu yangi tarmoq unga integratsiyalangan davridagi bulvarlar tizimi shahar atrofida ochilgan.

Yangi asosiy xizmatlarning paydo bo`lishi, suv ta`minoti, kanalizatsiya, gaz yoritish, qo`yidagicha foydalangan:

- jamoat transporti;
- yangi o`rta xizmatlarni taqdim etish;
- maktablar, shifoxonalar, kollejlari, kazarmalar, qamoqxonalar va qo`shimcha ravishda, jamoat bog`lari o`rmon;
- shahar uchun yangi ma`muriy tizimni joriy etish:

Shahar atrof-muhitining sifatini yaxshilashga harakat qildi. U geometriyani tanishtirishga harakat qildi.

Biroq, shuni ta`kidlash kerakki, barqaror shahar rivojlanishi jarayonida ochiq me`moriy maydonlarning funktsional maqsadi yanada xilma-xil bo`ldi. 19-asrning oxiriga kelib, ko`plab tarixiy kvadratlar ko`p funktsiyali bo`ldi. Ular, qoida tariqasida, amalga oshirishni quyidagi funktsiyalar boshladilar:

- diniy, ma`muriy, biznes, savdo, dekorativ, ajoyib va boshqalar. Ularning me`moriy va badiiy uslublari shakllanishlar arxitektura o`zgarishiga mos ravishda o`zgartirildi [2,3,4].

Maqsad. Shuni ta`kidlash kerakki, inson taraqqiyoti jarayonida shahar sivilizatsiyalari yashash muhitiga aylandi. Odamlar soni tobora ortib bormoqda. Rivojlanish va o`sishning umumiy tendentsiyasi sifatida shaharlar ulardagi turmush sharoitining tobora yomonlashishiga olib kelmoqda. Buzilish urbanizatsiyalashgan shahar muhitining ekologik muvozanatiga olib keladi.

Tabiiy ofatlar va shahar shakllanishining turli muammolari muhitga ta`sir ko`rsatishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, yangi yondashuvlarni topish masalasi ularning arxitektura va shaharsozlik shaklini shakllantirish kerak.

Bu esa o'z navbatida murakkab integratsiyalashgan tizim ishlashni yaxshilash uchun shahar muhiti noan'anaviy echimlarni izlashni talab qiladi. Bunday sharoitda optimallashtirishning ilmiy asoslangan yondashuvlarini izlash arxitektura va shahar infratuzilmasi bilan shahar muhiti tizimli yondashuvni birlashtirish nuqtai nazaridan eng real ko'rinadi [7,8,9,10].

Hududning rivojlanishiga yangi nuqtai nazar kerak bo'lgan joyda paydo bo'ladi. Tez o'sish yoki aksincha, turg'unlik, funktsiyaning o'zgarishi yoki transport holati, masalan, yangi tramvay yo'nalishini tashkil qilish kerak bo'lganda qo'yidagicha amalga oshirish kerak. Bunday o'zgarishlar bilan shahar muhiti ham ma'lum bir o'zgarishlarga duch kelishi aniq.

Quyidagi rasmda shaharlarni tabiiy muxid bilan bog'langan xolda yechilgan. Bugungi kunda shu rasmda ko'rsatilgan tartibda shaharlarni loyihalash tavsiya etilsa maqsadga muvfiq bo'ladi.

2.Rasm. Atrof-muhit va arxitekturaga ehtiyoj ortib bormoqda shakllantirish orqali badiiy tushunish va aniqlash samarali yechimlar hisoblanadi. Atrof-muhitning ekologik va estetik degradatsiyasi, tabiiy elementlarning etishmasligi bilan antropogen muhitning ustunligi tabiiy elementlarni imkon qadar shahar va qishloqlarga ko'proq kiritish istagi paydo bo'ldi.

Shaharlar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning barcha jihatlarini to'liq hisobga olishni ta'minlash, atrof-muhit bilan qurilish va loyihash mumkin. Ushbu ishda shahar muhitini tizim sifatida o'rganish asoslanadi.

Arxitektura va shaharsozlik ob'ektlari tizimli deb hisoblanadi. Bu esa ularni ajratib olishga imkon beradi. Atrofdagi voqelikni yaxlitlik sifatida, nisbatan avtonom va doimiy, funktsional va hududiy bog'lanish bilan tavsiflanadi. Tizimli yondashuvdan foydalanish bilan nafaqat shahar muhitining xususiyatlarini o'rganish imkoniyatlarini ochib beradi. Arxitektura va shaharsozlik infratuzilmasi, shuningdek, yaxshilash uning asosiy tipologik xususiyatlari ko'rib chiqiladi. Tizimli-ekologik shaharsozlik muammolarini hal qilishga yondashuv ko'rib chiqishni o'z ichiga oladi [10,11,12,13].

Shahar shakllanishini takomillashtirishga tizimli yondashuv atrof-muhit tarixiy asoslarini, rivojlanishini va saqlashga qaratilgan uning estetik salohiyatini boyitish kerak. Ekologik yondashuv shahar muhitini tizim sifatida o'rganish imkonini beradi. Bu ularning farqlanishi va predmetini aniqlash imkonini beradi. Ekologik yondashuv ham erishish zaruriyatini yaratishga imkon beradi.

Tahlil usuli. O'zbekistonning yirik shaharlarida qariyb 1 million kishi istiqomat qiladi. Tuzilishi bu shaharlardagi shahar muhiti umumiy rivojlanish naqshlariga ega. Urbanizatsiya sur'ati tufayli yangi ijtimoiy va ma'muriy salbiy ta'sir ko'rsatadigan bozor iqtisodiyotining yangi sharoitlari shaharsozlik faoliyatini rivojlantirish sabab bo'ladi.

O'zbekistonning eng yirik shaharlarida yashash muhiti tobora ortib bormoqda. O'zbekistonning eng yirik shaharlarning asosiy muammosi ekologik hisoblanadi. Texnogen ob'ektlarning yuqori konsentratsiyasi atrof-muhitning ifloslanishiga hissa qo'shadi. Shahar havosini ifloslantiruvchi asosiy manbalar transport, energiya tizimlari va shaharsozli talablariga rioya qilmaslik hisoblanadi. Shu natijada, shovqin, tebranish va shaharlarning elektromagnit ifloslanishi shakllanadi.

Shovqinning ifloslanishi barcha yirik shaharlar uchun xosdir. Aksariyat aholi shovqin kasalligiga moyil doimiy shovqin ifloslanishini oldini olish kerak.

3. Rasm. O`zbekistonning eng yirik shaharlarida oxirgi yillarda funktsyonal rivojlanishning natijasida paydo bo`lgan shahar.

Bugungi kunda havo sifatining pasayishi ham shahar aholisi salomatlik uchun xavflidir. Eng katta shaharsozlik tuzilmalarini fazoviy tashkil etish eng kam tez bilan turadigan shaharlarda namoyon bo`ladi.

Uy-joy qurilishi hajmining o`shishi, tadbirkorlik ob`ektlari (offis binolari), savdo va yuqori samaradorlik bilan turadigan ko`ngilochar majmualar yirik va yirik shaharlarga investitsiyalar, ularni murakkablashtirish joylashgan.

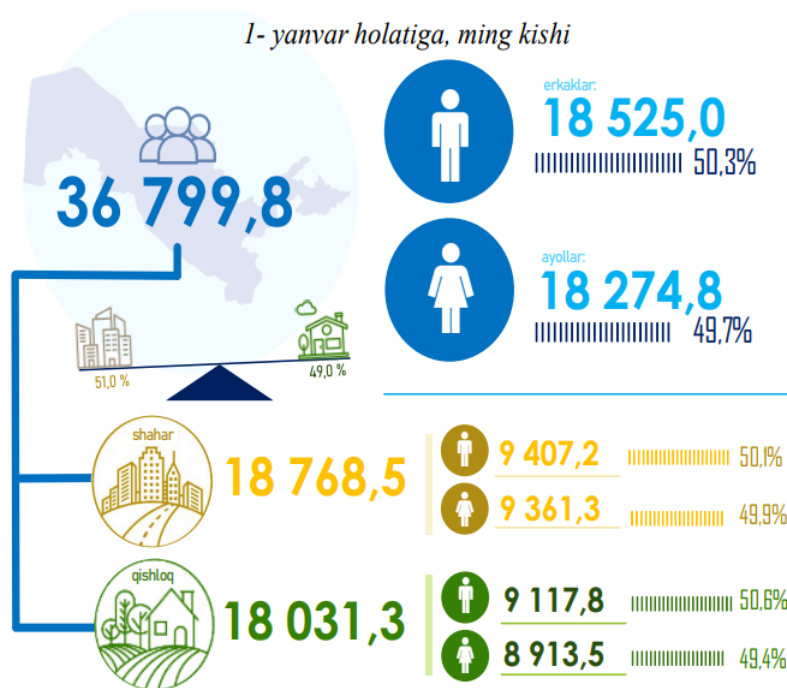
Yirik viloyat shaharlarida shaharsozlik jarayoni tizimli operatsion jarayonidir. Agar to`laqonli shaharni jarayoni o`rniga atrof-muhit, kvadrat metrlarni sotib olish sodir bo`ladi. Haddan tashqari siqilish sarmoya uchun eng jozibador tarixiy shahar markazlari uchun bu juda jozibadorlikning muqarrar yo`qolishiga olib keladi [8,9].

Yashil maydonlarni yaratishish ikki, avtomobilning harakatlanishi, mashinalar to`xtash joyi va shunga mos munosabatdan rentabellikning qarab ko`chmas mulk, bizning ko`plab misollar bilan tasdiqlanadi.

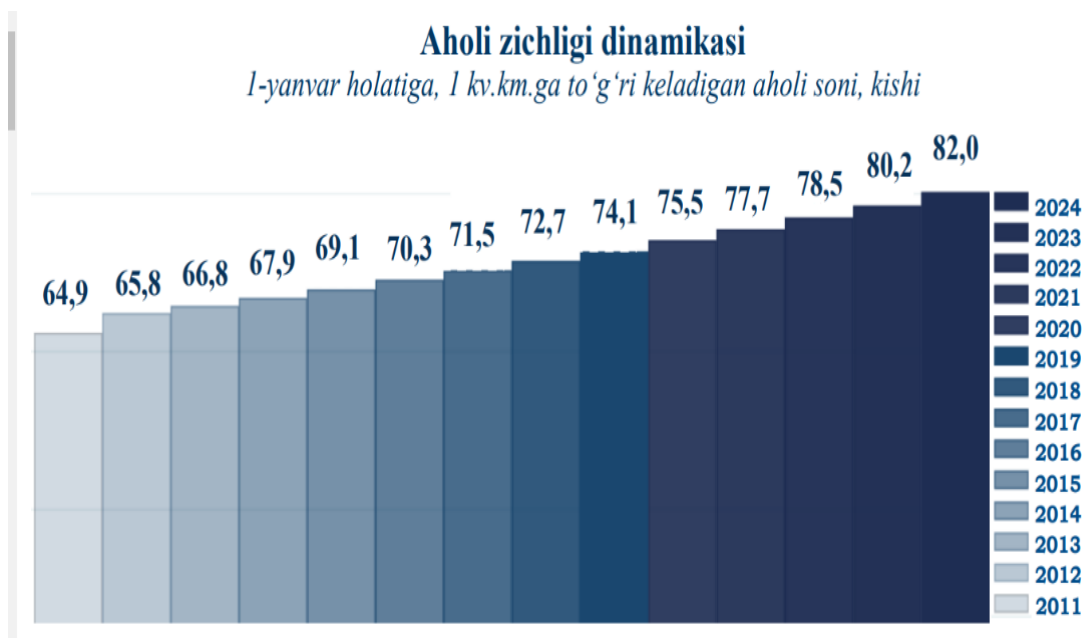
O`zlashtirish va amalga oshirishda shoshqaloqlik (xususiylashtirish yo`li bilan) biznes nuqtai nazaridan noyob bo`lgan.

Buni tushunmasdan o`z harakatlari orqali ular ongli yoki ongsiz ravishda rag`batlantiradilar. Qayerda jamoat manfaatlari, shaharsozlikdagi murakkablik muammolari hududlar odatda hisobga olinmaydi. O`zbekistonning bugungi kunga qadar shahar va qishloq joylarda doimiy aholi soni qo`yidagi jadvalda ko`rsatilgan.

4.Rasm. Ma'lum qilinishicha, respublikasida 2024-yil 1-yanvar holatiga bir kvadrat kilometrga o`rtacha 82 kishi to`g`ri kelgan. Aholi zichligining eng yuqori ulushi Toshkent shahri, Andijon va Farg`ona viloyatlariga, eng past ko`rsatkichlari esa Navoiy viloyati va Qoraqalpog`iston Respublikasiga to`g`ri kelgan.

O`zbekiston viloyatlaridagi yirik shaharlarda bugungi kundagi aholi soni 4,2 million kishi istiqomat qiladi. Shunday ekan qolgan shaharlar ham yaqin yillarda ushbu raqamlar qatoriga qoshiladi.

5.Rasm. Hududlar bo'yicha doimiy aholisi soni eng ko'p hudud Samarqand bo'lib, viloyatda 4,2 million kishi istiqomat qiladi. Shuningdek, ulushi nisbatan yuqori Farg'ona viloyatida 4 million kishi, Qashqadaryo viloyatida 3,5 million kishi yashaydi.

Natiya. Shuni ta'kidlash kerakki, yuqoridagi barcha takomillashtirish texnikasi landshaft va rekreatsion ob'ektlarning shakllanishi belgilanadi. Shahar muhitini yaxshilash, darajasini oshirish masalalari bevosita bog'liq bo'lgan qulaylik talablari holatga salbiy ta'sir ko'rsatadigan omillar ta'sirini kamaytirish hisoblanadi. Inson hayoti uchun bu nafaqat kerak shahar muhitida tabiat saqlanib qolgan, ammo tizim yaratish kerak.

Landshaft va rekreatsion ob'ektlar, ularning ekologik va estetik xususiyatlarini hisobga olgan holda xususiyatlarini xisobga olish kerak. Tadqiqot natijalari asosida analitik model ishlab chiqildi. Eng yirik landshaft va rekreatsion infratuzilmani shaharda bu yangisini kiritish zarurligini ko'rsatadi. Landshaft va rekreatsion ob'ektlar va mavjudlarini qayta qurish atrof-muhit, landshaft, shaharsozlik va estetikaga oid yechimlar shakllanishi tamoyillariga asoslangan [11,12].

Dam olish muhitini yaratishga yangi yondashuv landshaft arxitekturasini ob'ektlari optimallashtirishga yordam beradi. O'zbekiston aholisi uchun bo'sh vaqtni tashkil etish kerak. Ma'lumki, optimal aholining dam olishini tashkil etish milliy boylikdan dalolatdir. Mamlakat farovonligi va madaniyati yuksakligining ko'rsatkichi hisoblanadi. Olimlarda dam olish faoliyatini to'laqonli tashkil etishi isbotlangan.

Asosiy shaharlar: O'zbekiston Respublikasida 162 ta tuman va 118 ta shahar mavjud. Mamlakat aholisining 42% dan ko'prog'i shaharlarda yashaydi. O'zbekistonning eng yirik shahri mamlakatning poytaxti bo'lib, Toshkent aholisi 2,3 million kishini tashkil qiladi.

6.Rasm. Andijon qadimiy shahar, oltin vodiyning marvaridi

Birinchi marta 9-asrdan boshlab, Farg`ona vodiysining janubi-sharqiy qismida, buyuk tog`lar, Andijon-soyat daryosida qurilgan Buyuk Ipak yo`lining chorrahasida eng qadimiy shaharlardan biri sifatida tilga olingan. Uning kelib chiqishi aniq sanasi o`rnatilmagan. Bu qadimiy tarixiy mamlakat, o`ziga xos an`analar, qishloq xo`jaligining yagona maktabidir.

7.Rasm. Qadim zamonlarda u Markaziy osiyo­ning bir bo`lagi – So`g`d edi. Ko`p asrlar davomida Xitoy va Yevropadan kelgan tuya karvonlari buyuk ipak yo`li

bo`ylab Buxoro orqali yuk olib ketishgan. Asrlar mobaynida bu shahar nafaqat savdo uchun, balki Islom uchun ham markaz bo`lib kelgan. Buxoro islomning yettita muqaddas shaharlaridan biri bo`lib, ta'sirchan me'moriy va boy tarixga ega. Buxoroda ming yillik tarixga ega binolar saqlanib qolgan, u eng qadimiy markaz bo`lib, asrlar davomida deyarli o`zgarmagan.

Qarshi - Qashqadaryo viloyatining ma'muriy markazi. Qarshi shahar vohasida, Qashqadaryoda joylashgan. Qarshi shahri Toshkent shahridan 520 km janubiy-g`arbiy va O`zbekiston chegarasining 335 km. Shimolda Afg`oniston bilan chegaradoshdir.

8.Rasm.

Shahar tarixi miloddan oldingi VII asrga borib taqaladi, u har doim dushmanlar uchun qoqinadigan blok bo`lib, aholining har qanday dushmanga nisbatan qattiq qarshiligi bilan bog`liq. Qarshi Samarqand va Buxorodan qadimgi karvon yo`lagida Afg`oniston va Hindistonga joylashtirilgan. 1970-yillarning boshlarida amudaryodan sug`orish kanali qurildi. Shahar tabiiy gaz qazib chiqarishda muhim ahamiyatga ega.

Xiva Markaziy Osiyoning eng qadimgi shaharlaridan biri bo`lib, Xorazm vohasining janubiy qismida joylashgan. Janubdan qoraqum cho`lining qumli gumbazlari qadimgi o`zbek zaminiga, Qizilqum qumli shimoliy-sharq tomonda

joylashgan.

9.Rasm. Xiva XX-asrda ilk marotaba eslab o`tilgan kichik shahardir.Uzoq vaqt davomida Buyuk ipak yo`lining asosiy markazlaridan biri edi.

Xivani ochiq osmon ostidagi shahar muzeyi deb atash mumkin.

Shaharning tabiiy muhiti shaxsiy rivojlanish uchun haqiqiy asos bo`lib xizmat qiladi. Mamlakatlarda dam olish faoliyatini oqilona tashkil etish jamiyat farovonligi bilan belgilanadi. Shuning uchun tashkilot muammosi aholining tabiiy muhitda dam olishi darajasida hal qilinishi kerak. O`zbekistonning barcha yirik shaharlarida uning shakllanishini yaxshilash kerak, chunki u bir qatorga ega [11,12,13,14,15].

Masalan, arxitektura va shahar infratuzilmasi Toshkent shahri yetarlicha ixcham emas. Transport va piyodalar infratuzilmasi intensivligi tufayli markaz orqali tranzit noqulay muhitni yaratadi. Bu esa markazning ekologik ko`rsatkichlari yomonlashadi. Shuningdek, u o`z tarkibiga piyodalar ko`chalari va piyodalar zonalari kirmaydi.

Sanoat infratuzilmasi ko`pchilikni qayta qurishga muhtoj ob`ektlar o`z faoliyatini to`xtatganligi va ular bo`lishi kerakligi sababli o`zgartirishi kerak. Turar-joy infratuzilmasi odatda past ekologik va ekologik ko`rsatkichlar estetikaga ega. U maksimal darajada qayta qurishga muhtoj [6,7].

Uning tarkibiga ekologik yo`naltirilgan turar-joy majmualarini kiritish; tarixiy muhitda ham, yangi muhitda ham yaratilishi mumkin.

Unda bor shahar tuzilishida landshaft ob`ektlarining notekis taqsimlanishi sabab bo`ladi. Umuman olganda, O`zbekistonning arxitektura va shahar infratuzilmasi uning rivojlanishi fazoviy ehtiyojlarni yetarlicha hisobga olmaydi.

Arxitekturani asosiy yo`nalishlari fazoviylikni hisobga olgan holda shaharsozlik infratuzilmasi inson ehtiyojlari quyidagilardan iborat:

- jismoniy-fiziologik va psixologik jihatlarida bu antropogen va tabiiy komponentlarni uyg`unlashtirish zarurati;
- texnogen muhitni qulay muhit yaratishga olib keladi. Harorat-namlik, ochiq rang sharoitlari ko`rsatkichlari, xavfsizlik hissi yaratish (zararli narsalardan himoya

qilish) kerak bo`ladi. Atrof-muhit ta'siri kosmosda va atrof-muhitda aniq yo`nalish hisoblanadi. Funksional-utilitar jihatda bu barcha turlarda mavjudligi arxitektura va shaharsozlik infratuzilmasi zarur funktsional bloklar, ularning me'moriy yechimlariga muvofiq foydalaniladi. Ma'naviy-estetik jihatda bu estetik ijoddir ijobiy miqyosli, plastika bilan ifodalangan. Muhit yuzalar va boshqalar individual badiiy tasvirning mavjudligini yaratadi [3,4,5,8,9].

Xulosa

O'zbekiston viloyatlaridagi shaharlarning shakllantirish muhiti murakkab, lekin rivojlanishga ochiq. Har bir viloyat o'zining tabiiy-geografik joylashuvi, iqtisodiy salohiyati, ijtimoiy infratuzilmasi va boshqaruv siyosatiga ko'ra farqlanadi. Shaharlarni shakllantirishga quyidagi asosiy omillar ta'sir qilmoqda:

O'zbekistonning yirik shaharlarida arxitektura shakllanishining rivojlanishi shaharsozlik infratuzilmasi hisobga olingan holda amalga oshirilishi kerak. Shaharda piyodalar harakatlanishning asosiy usuli hisoblanadi. Faqat piyodalar sifatida biz o'z muhitimizni avtomobillarda yuqori tezlikda harakatlanish natijasida yuzaga keladigan buzilishlarsiz his qila olamiz. Faqat piyodalar shahar muhiti bilan bevosita aloqada bo'lishlari va shu bilan uni boyitishlari mumkin.

Bunday holda,"shahar muhiti" "shahar ichki qismi"ga aylanadi. Me'moriy jihatdan rivojlangan shahar hududining yaxlit idrok etilgan. Shahar ichki hududining xususiyatlarini idrok etish ko'p jihatdan tomoshabinning diqqat markaziga bog'liq. Bir qismni yoki butun-bitta tashqi yoki ichki hududni qabul qilish bo'yicha munosabatlarning o'zgarishi loyiha ijodining o'ziga xos vazifasini keltirib chiqaradi.

Ochiq shahar hududi bilan bog'langan hissiy va badiiy taassurotlarning yaxlitligini bosib chiqarish bilan bog'liq. Shahar muhitining "idrok havzasi"ning ko'p qirrali loyihani badiiy tashkil etish faol ipsiz deyarli mumkin emas shahar loyiha vositalari va elementlaridan foydalaniladi.

O'zbekiston viloyatlaridagi shaharlarda shakllanish muhiti asosan iqtisodiy, ijtimoiy va infratuzilmaviy omillarga bog'liq. Rivojlanayotgan hududlar va orqada qolayotganlari orasida sezilarli tafovut mavjud. Davlatning barqaror siyosati, hududiy

investitsiya strategiyalari va urbanizatsiya jarayonini to'g'ri boshqarish bu tafovutni kamaytirishga xizmat qilmoqda.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Алферов И. А. Формирование городской среды [Текст]: (например Харькова) / И. А. Алферов, В. Л. Антонов, Р. Э. Любарский. - М.: Стройиздат, 1977. - 105 с.
2. Баландин Р. К. Природа и цивилизация / Р. К. Баландин, Л. Г. Бондарев. – Москва: Мысль, 1998. - 391 с.
3. Воскресенский И. Н. Гармония и экология: пути интеграции / И. Н. Воскресенский. - Ландшафтная архитектура. Дизайн. - 2004. - №3. - С. 66-74.
4. Гозак А. П. Композиционные проблемы взаимосвязи архитектуры и природного ландшафта (на примере современной архитектуры Финляндии, Швеции и Норвегии): автореф. дис... канд. арх. / А. М. Гозак. - Москва, 1971. - 20 с.
5. Вотинов М. А. Реновация и гуманизация общественных пространств в городской среде: монография / М. А. Вотинов; Харьк. нац. ун-т гор. хоз-ва им. А. Н. Бекетова. - Х.: ХНУГХ, 2015. - 153 с.
6. Вотинов М. А. Формирование городских агломераций в новых социально-экономических условиях Украины. / М. А. Вотинов. - Науковий вісник будівництва. - Х.: ХНУБА, 2012. - № 71 - С. 68-74.
7. Eshatov, I., Abduraimov, M., Aymatov, A., Mustayev, B., Xaydarov, S., Maxmudova, F., ... & Inoyatov, D. (2024). Placement of trade and household service complexes in regions of Uzbekistan according to climatic conditions. In E3S Web of Conferences (Vol. 559, p. 01006). EDP Sciences.
8. Turdimurodovich, M. I., Djurakulovich, G. B., & Quziyevich, E. I. (2020). The role and place of the khanqahs in spreading the mysticism and spiritual purification to the peoples of central asia. International Journal of Scientific and Technology Research, 9(3), 561-563.

9. Hidirov, M. M., Eshatov, I. Q., & Mahmudova, F. (2021, June). Architectural and planning organization of agglomerational trade and service complexes in the uzbekistan. In E-Conference Globe (pp. 60-64).
10. Eshatov, I. K., Aymatov, A. A., & Soliyev, F. F. (2023). Regional Location of Commercial and Household Service Complexes in Uzbekistan Regions Taking into Account Natural-Climatic Conditions. *American Journal of Engineering, Mechanics and Architecture* (2993-2637), 1(10), 31-38.
11. Eshatov I., Baratov X., Jo'rayev O. O'rta Osiyo shaharsozlik madaniyati va tarixiy shahar markazlarini zamon talablariga muvofiq takomillashtirish va qayta tiklash //Aktualnie nauchnie issledovaniya v sovremennom mire. – 2017. – №. 6-3. - S. 54-56.
12. Raximov K.D, Aymatov A.A, Kamalova D.Z, Mamatmusayev T.Sh, Reyimbayev Sh.S. “Me'moriy-tarixiy muhit va ta'mirlash asoslari” o'quv qo'llanma. 2024-yil.
13. Eshatov Ikrom Qo'ziyevich. “O'zbekiston viloyatlari markazlarida savdo-maishiy xizmat ko'rsatish majmualarini arxitektura-loyihaviy shakllantirish xususiyatlari”. Monografiya, © iScience Sp. z o. o. ISBN 978-83-66216-90 - 2024-yil.
14. Shukurov I.S., Xatamov A.T. “Shahar hududini injenerlik tayyorlash” Darslik. Toshkent “Iqtisod-moliya” 2018-yil.
15. Xudayberdiyev A., “Transport va muhandislik obodonlashtirish”. Darslik. "TURON NASHR" nashriyoti. - Samarqand, 2022.
16. Tulakov, E., Kurbonov, A., Inoyatov, D., Eshatov, I., & Abdullayeva, S. (2024). Study on the heat and vapor transfer resistance of the basement's outer walls and calculation of moisture regime: A case study of Uzbekistan. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 563, p. 02022). EDP Sciences.